

VISPĀRĒJĀ IZGLĪTĪBA RĒZEKNES APRIŅĶĪ (1944–1949)

LAIMA GRIŠULE

Humanitāro zinātņu akadēmiskā bakalaura grāds vēsturē un arheoloģijā,

Daugavpils Universitātes vēstures maģistra programmas studente

E-pasts: laima_grisule@inbox.lv

ANOTĀCIJA

Vispārējā izglītība Rēzeknes apriņķī (1944–1949) tika pētīta, lai papildinātu un konkrētizētu historiogrāfijā sniegtos atzinumus par izglītības sovetizāciju. Rakstā dots ieskats skolu materiālo apstākļu sakārtošanā pēc Otrā pasaules kara, atklājot, ka varas deklarācijas par bezmaksas izglītību kontrastēja ar ikdienas realitāti. Aplūkoti skolēnu un skolotāju ideoloģiskās pakļaušanas mehānismi, pievēršot uzmanību Latvijas iedzīvotāju adaptācijas un pretestības stratēģijām jaunos apstākļos.

Atslēgvārdi: vispārējā izglītība, Rēzeknes apriņķis, sovetizācija, apriņķa partijas komiteja, apriņķa padomes izpildkomiteja.

IEVADS

Pēc Otrā pasaules kara, Latvijas teritorijai atkārtoti nonākot PSRS sastāvā, strauji tika veikta vispārējās izglītības¹ sovetizācija, jo tai bija jākļūst par instrumentu totalitārajam režimam pakļāvīgas sabiedrības audzināšanā (Saleniece 2003, 197). Izglītības sovetizācijas izpēte sākās īsi pēc Latvijas Republikas valstiskuma atjaunošanas (Bērziņa 1992) un tiek turpināta mūsdienu historiogrāfijā. D. Bleiere aplūko institucionālās pārmaiņas, amatpersonu nomaļņu izglītības sistēmā, pedagoģisko kadru politiku, obligātās septiņgadīgās izglītības ieviešanu (Bleiere 2012), skolēnu komunistiskās audzināšanas paņēmienus (Bleiere 2013a), kā arī N. Hruščova vadībā veiktas reformas (Bleiere 2013b). I. Saleniece pēta mazākumtautību skolu likvidēšanu (Saleniece 2007), jauniešu adaptāciju

komunistiskajam režīmam (Saleniece, Sveins 2011), pedagoģisko kadru politiku un skolotāju lomu sovietizācijā (Rahi-Tamm, Saleniece 2016; Saleniece 2003).

Pētījumi par izglītības sovietizāciju LPSR reģionos veikti epizodiski (Stapķeviča 2011; Grišule 2024). Padomju skola vēl ir salīdzinoši nesena pagātne, un vajag klievēt par to pastāvošos mītus. Raksta mērķis ir integrēt konkrētu norišu izpēti historiogrāfijas sniegtajos plašākajos atzinumos par izglītības sovietizāciju LPSR, kā piemēru izmantojot Rēzeknes apriņķi², jo tā bija viena no visagrāk reokupētajām Latvijas teritorijām 1944. gadā. LPSR administratīvais dalījums apriņķos pastāvēja līdz 1949. gadam – tas noteica pētījuma hronoloģiskos ietvarus.

PĒTĪJUMA AVOTU BĀZE

Par galveno sovietizācijas virzītāju reģionos kļuva apriņķu un pagastu partijas komitejas (Bleiere et al. 2005, 307). Rēzeknes apriņķa LK(b)P komitejas dokumenti (LNA-LVA, PA-124) sniedz ieskatu vispārējās izglītības īstenošanas dažādos aspektos. Rēzeknes apriņķa darbaļaužu deputātu padomes apspriesto vispārējās izglītības jautājumu tematiskais loks salīdzinoši ir šaurāks (LNA-RZVA, 2). Informācijas papildināšanai tika pētīti arī cita veida vēstures avoti. Reģionālā laikraksta “Pa Staļina Ceļu” raksti detalizētāk atklāj varas nostāju, savukārt mutvārdu vēstures avoti – Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centra krājumā esošie Rēzeknes apriņķa skolēnu un skolotāju dzīvesstāsti – ļauj ielūkoties pagātnē parastā cilvēka acīm un iepazīt vēstures procesa subjektīvo pusi.

MATERIĀLIE APSTĀKĻI RĒZEKNES APRIŅĶA SKOLĀS

Rēzeknes apriņķa LK(b)P komiteja pirmoreiz ar vispārējo izglītību saistītus jautājumus skatīja 1944. gada 18. septembrī, konstatējot, ka no 172 skolām³ uzņemot skolēnus gatava tikai 91 skola, jo 26 kara laikā ir pilnībā nopostītas, vairākās izvietoti militārie objekti un hospitāļi (LNA-LVA, PA-124–3–1, 80). Turklāt LPSR Izglītības ministrija finansējumu piešķīra novēloti, un pēc tā izdalīšanas atklājās, ka visiem paredzētajiem darbiem naudas nepietiek (LNA-RZVA, 2–1–61, 25). Darbinieki reizēm nezināja, kādi pienākumi ir to kompetencē. Piemēram, Rēzeknes krievu vidusskolas direktors sūdzējās: “Apriņķa tautas izglītības nodaļā saka, ka nauda remontiem saņemta pagasta izpildkomitejā. Pagasta izpildkomiteja sūta uz apriņķa finanšu nodaļu. Pēdējā neatsaka līdzekļus izsniegt, bet arī neizsniedz tos.” (Čerņjakovs 1947, 2)

Partijas komiteja aicināja organizēt skolēnu vecākus, skolēnus un skolotājus skolu ēku un inventāra remontdarbu veikšanai, kurināmā sagādāšanai (LNA-LVA, PA-124-3-1, 80). Šī ideja tika aktīvi popularizēta presē, izceļot tās mācību iestādes, kur materiāltehnikos jautājumus vietējie atri sinājuši saviem spēkiem (Seļavins 1947, 2). Lai arī oficiāli izglītība skaitījās bezmaksas, tās īstenošana prasīja būtisku sabiedrības iesaistišanos un materiālo līdzekļu ieguldīšanu. 1948. gada 10. decembrī Rēzeknes apriņķa LK(b)P komitejas konferencē tika piedāvāts paplašināt skolu materiālo bāzi, tām piešķirot “kulaku” mājas (LNA-LVA, PA-124-6-1, 46-47). 26. jūnijā izpildkomiteja izstrādāja plānu “Par bezsaimnieku, kulaku māju un ēku atdošanu klases telpām, internātiem un skolotāju dzīvokļiem” (LNA-RZVA, 2-1-101, 43-44). Salīdzinot plānu ar deportēto un VDK notiesāto iedzīvotāju sarakstiem (Pelkaus et al. 2007; Viksne, Kangeris, 1999), izdevās noskaidrot, ka vairākām Rēzeknes apriņķa skolām tika piešķirti represēto personu īpašumi. Laikrakstā “Pa Staļina Ceļu” bija lasāms: “Skolām mūsu apriņķī tiek veltīta liela gādība un pastāvīga vērība. Šovasar vien skolu ēkām un skolotāju dzīvokļiem iedalītas vairāk nekā 70 mājas.” (Pa Staļina Ceļu, 01.09.1949., 2)

Mācību procesa norisei trūka atbilstošu mācību grāmatu un kancelejas preču (Stapķeviča 2011, 288): “tinte – tas bija sodrēji. Sarkanā no tām tur ogām dzērveņu taisijām. Ar brāli vienmēr likām tos sodrējus melnos, ar ūdeni [šķaidījām] – tā bija melnā tinte.” Burtnīcu vietā skolēni rakstīja uz avižu maliņām (DU MV 145). Galvenais iemesls, kādēļ liels skaits bērnu neapmeklēja skolu, bija apavu un apģērba trūkums (LNA-LVA, PA-124-3-8, 25-26; DU MV 145). Lai gan apriņķa LK(b)P komiteja pieņēma vairākus lēmumus par materiālo palīdzību skolēniem, citos avotos nav atrodamas liecības par to realizēšanu.

Vara noliedza sadzīves apstākļu ietekmi uz mācību rezultātiem, tomēr gan tie, gan krasās izmaiņas mācību saturā varēja būt cēlonis zemajām sekmēm (Bleiere 2012, 109; Stapķeviča 2011, 289). Iesaistīt izglītošanās procesā pēc iespējas vairāk bērnu bija svarīgi gan izglītības līmeņa celšanai, gan arī lielāka cilvēku skaita audzināšanai komunisma garā.

SKOLĒNU SOVETIZĀCIJAS PAŅĒMIENI

Cerības gūt ātrākus panākumus sabiedrības sovetizācijā deva mērķtiecīga iedarbība uz jaunākajām paaudzēm (Saleniece 2003, 197). Situācijas izpēte Rēzeknes apriņķī padziļina zināšanas par ideoloģiskās audzināšanas paņēmieniem LPSR skolās.

Partijas komiteja daudz uzmanības pievērsa militārās mācības ieviešanai. Par vienu no vispārējās izglītības uzdevumiem kļuva zēnu sagatavošana obligātajam dienestam armijā (Vecgailis 1945, 68). Jau 1944. gada

septembrī Rēzeknes apriņķa LK(b)P komitejas militārajai nodaļai tika uzdots sameklēt un iecelt militārās apmācības vadītājus (LNA-LVA, PA-124-3-1, 80). Bieži vien ieceltajiem vadītājiem trūka atbilstošas izglītības. Situācijas uzlabošanai tika rīkoti metodiskie semināri un cita veida mācības (LNA-LVA, PA-124-3-7, 4; LNA-LVA, PA-124-5-18, 12). Militārās apmācības ieviešanu kavēja arī materiāltehnikas problēmas (LNA-LVA, PA-124-3-8, 77). Tika konstatēts, ka skolēnu fiziskā sagatavotība ir vāja. Lai to novērstu, katrā skolā bija paredzēts izveidot Sarkanā Krusta pirmorganizācijas, katrā pagastā – fiziskās audzināšanas grupas, kā arī popularizēt sportu (LNA-LVA, PA-124-3-8, 77; LNA-LVA, PA-124-5-18, 94).

Skolēnu indoktrinēšanā liela nozīme tika piešķirta pionieru un komjauniešu organizācijām (Bleiere 2013a, 117). Rēzeknes apriņķa LK(b)P komitejas sanāsmēs paustas bažas par maza skolēnu skaita iesaistīšanos tajās (LNA-LVA, PA-124-3-8, 34; LNA-LVA, PA-124-5-299, 139). Pirmajos pēckara gados iestāšanās pionieros un komjauniešos visā Latvijā tika uzskatīta par “līdzī skriešanu” represīvajam režīmam (Saleniece, Sveins 2011, 276). Partijas komiteja vajadzību iesaistīt pēc iespējas vairāk skolēnu pamatoja ar to, ka šo organizāciju biedriem jārada priekšzīme mācībās un uzvedībā (LNA-LVA, PA-124-3-8, 34). Tomēr kā oficiālajos dokumentos, tā presē tika atzīts, ka komjauniešu un pionieru vidū teicamnieku skaits ir niecīgs (Kumpāns 1947, 2; LNA-LVA, PA-124-6-5, 155). Organizāciju nostiprināšanai pieprasīja lekciju lasīšanu par politiskām tēmām un “augsta ideoloģiskā limeņa” sapulču rīkošanu skolās (LNA-LVA, PA-124-6-5, 155). Kādas pionieru vadītājas atmiņas liecina, ka reizēm ideoloģiskais diktāts tika pildīts vien formāli: “Man direktors un mācību pārzinis teica tā: neuztraucies, uztaisi sarkanu lozungu, pieliec pie sienas, bet jūs dariet to, kas bērniem patīk.” (DU MV 142)

Domājams, dalībā pionieru un komjauniešu organizācijā, tāpat kā mičuriniešu⁴ pulciņos vērtīgākais jauniešiem bija iespēja pavadīt laiku kopā un praktiski darboties. Mičuriniešu kustība daļēji varēja asociēties ar starpkaru posmā populāro mazpulku organizāciju. Savukārt padomju vara mičuriniešu aktivitātēs izcēla “skolu sakaru ar kolhoziem nostiprināšanu” (Eļnis 1949, 1). No pašiem kolektivizācijas pirmsākumiem skolēni tika iesaistīti lauksaimniecības arteļu darbos (Tichomirovs 1948, 2; Sokolovs 1949, 1).

Arī svētki bija viens no skolēnu komunistiskās audzināšanas līdzekļiem. Lai gan valstī tika atzīmēti atklāti ideoloģiski svētki – Staļina konstitūcijas diena, Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas gadadiena u. c., komunisti saskatīja iespēju savas idejas sekmīgāk translēt caur 31. decembra atzīmēšanu (Grišule 2024, 73). Visvairāk uzmanības veltīts Jaunā gada svinēšanai, domājams, tāpēc, ka bija jāizskauž Ziemassvētku kristīgās tradīcijas. Jaunā gada skolu pasākumu plānos sportiskas aktivitātes, kinoteātru un citu pasākumu apmeklēšana mijas ar pagastu izpildkomiteju un partijas pirmorganizāciju pārstāvju lasītām lekcijām “Ko padomju vara deva

bērniem” un “Staļina rūpes par bērniem”, skolēnu tikšanos ar Otrā pasaules kara veterāniem (LNA-LVA, PA-124-3-1, 54; LNA-LVA, PA-124-3-9, 158; LNA-LVA, PA-124-5-19, 191). Tomēr jautājums par šo plānu realizēšanu paliek atklāts, jo izpildkomitejas sēdēs “eglišu” organizēšana netika apspriesta un arī vietējā presē nebija nevienas reportāžas par to norisi. E. P., kurš mācības Ezernieku vidusskolā beidza 1949. gadā, atcerējās, ka “krievu laikā tad nebija nekādu eglišu” (DU MV 621). Savukārt partijas komitejas dokumentos minēts, ka dažas Rēzeknes apriņķa skolas nedarbojās 1947. gada Ziemassvētku laikā (LNA-LVA, PA-124-6-5, 40).

SKOLOTĀJI PĒC OTRĀ PASAULES KARA

Pēc Otrā pasaules kara LPSR skolās bija akūts kadru trūkums (Bleiere 2012, 123). Lai gan Rēzeknes apriņķī skolotāju skaitu izdevās palielināt (1945. g. – 595 skolotāji; 1947. g. – 905), visas štata vietas aizpildīt neizdevās (LNA-LVA, PA-124-3-8, 125; LNA-LVA, PA-124-5-299, 136). 1946. gadā no 715 skolotājiem 517 nebija pedagoģiskās izglītības, tikai 24 bija augstākā izglītība⁵ (LNA-LVA, PA-124-5-19, 58). Lai ilustrētu situācijas nopietnību, Rēzeknes apriņķa LK(b)P komitejas konferencē tika pieminēts, ka Bukmuižā skolotājs ar septiņgadīgo izglītību māca ģeogrāfiju 8. un 9. klasē. Tomēr 1944. un 1945. gadā skolotāju kvalifikācijas celšana bija atstāta otrajā plānā, Rēzeknes apriņķa LK(b)P rosināja vispirms nodarboties ar skolotāju ideoloģisko audzināšanu. Sākot ar 1947. gadu, izglītības iestādes absolvēja pirmie “padomju skolotāji”, un apriņķa komitejas sēdēs tieši šajā periodā sāka skanēt izglītības kvalitātes kritika, ieganstu saskatot skolotāju nepietiekamajā izglītībā (LNA-LVA, PA-124-5-301, 6; LNA-LVA, PA-124-6-5, 40). Tā bija iespēja ar jauniem kadriem aizstāt arī ideoloģiski nepiemērotos skolotājus (Bleiere 2012, 125–126).

1945. gada janvārī, apspriežot Rēzeknes apriņķa skolu darba rezultātus, kā trūkums tika atzīts, ka “dažas skolas aizsērējušas ar buržuāziski nacionālistiskiem elementiem”, un pieņemts lēmums “padziļināti izvērst darbu pie mācībspēku izpēti, izslēdzot no skolas buržuāziskos latviešu nacionālistu atbalstītājus” (LNA-LVA, PA-124-3-8, 25). Prasības veikt tīrīšanas Rēzeknes apriņķa LK(b)P komitejas sēdēs izskanēja visā pētāmajā periodā, tika kritizēta TIN par to nepildīšanu vai daļēju pildīšanu (1946. gadā no 11 skolotājiem, kurus bija paredzēts atlaist nekavējoties, tika atlaisti 4, no 19, kuri pakāpeniski jāaizvieto, netika atlaists neviens) (LVA-LNA PA-124-5-19, 58–59). 1947. gada sēdē ieskanējās stingrāks tonis – TIN veikt pedagoģisko kolektīvu tīrīšanas ar Valsts drošības ministrijas vietējās nodaļas priekšnieka palīdzību (LNA-LVA, PA-124-5-299, 138). 1948. gada beigās, kad “izņemti 87 svešie elementi”, atzīmēts, ka kadru tīrīšana jāturpina (LNA-LVA, PA-124-6-1, 34–35).

Skolotāju pāraudzināšana bija svarīga tāpēc, ka nesen okupēto teritoriju iedzīvotāju vērtību sistēma krasi atšķīrās no padomju sabiedrībā pastāvošās, un, lai panāktu, ka skolotāji darbojas kā sovetizācijas aģenti, vispirms bija jāpārveido viņu pašu uzskati. Šis izglītības sovetizācijas aspekts historiogrāfijā jau ir aplūkots (Rahi-Tamm, Saleniece 2016), bet situācijas izpēte Rēzeknes apriņķī ļauj precizēt, ar kādiem paņēmieniem tika īstenots šis uzdevums. Jau 1944. gadā partijas komitejas propagandas un aģitācijas nodaļas vadītājam uzdeva rīkot Staļina grāmatas “Par Padomju Savienības Lielo Tēvijas karu” studēšanu (LNA-LVA, PA-124–3–1, 14). Tika sagaidīts arī, ka skolotāji “paši strādās pie sava politiskā līmeņa celšanas” (Barlovskis 1949, 2). Tomēr komunisti visai bieži secināja, ka skolotāji nesaprot lasītā jēgu vai pašizglītošanos neveic. Piemēram, 1946. gadā apriņķa LK(b)P komiteja atzīmēja, ka vairāki skolotāji pat nelasa avīzes, un nosauca personvārdus, kas var liecināt, ka partijas komiteja ievākusi informāciju par konkrētiem skolotājiem (LVA-LNA, PA-124–5–18, 134). Rēzeknes apriņķa avīzē, līdzīgi kā tajā laikā citos laikrakstos (Saleniece 2007, 303), kaunināti skolotāji par reliģijas praktizēšanu: “Maldās skolotāja Viļume. Kļanišanās baznīcas un tumsonības priekšā ir apkaunojoša jebkuram kulturālam padomju cilvēkam un nekādā gadījumā nav savienojama ar padomju skolotāja nosaukumu” (Barlovskis 1949, 2), jo skolotājiem bija jādemonstrē ateistiska nostāja (Saleniece 2003, 198).

1946. gada konferencē skolotājs Tučs mēģināja pretoties sovetizācijai, sakot: “latviešu bērniem ir grūti piesavināt tagadējo skolas programmu.” Presē tika asi kritizēts ne vien Tuča izteikums, bet arī Rēzeknes latviešu vidusskola, kurā viņš strādāja (Čerberde 1948, 2). Tika sekots arī pedagoga partejiskajai piederībai, cenšoties palielināt komjauniešu un komunistu skaitu, kā arī pēc iespējas vairāk skolotāju iesaistīt aģitācijas darbā (LNA-LVA, PA-124–5–299, 136). Pirmajos pēckara gados tas bija svarīgi, jo trūka padomju funkcionāru ar labu izglītību (Bleiere et al. 2005, 312). Skolotājiem bija paredzēta virkne sabiedrisko pienākumu: lekciju un referātu lasīšana tautas namos, sarkanajos stūrīšos u. c., likumu izskaidrošana, krievu valodas pulciņu vadīšana, padomju literatūras popularizēšana (Grišule 2024, 58–60). Tomēr, kā liecina Greivuļu ciema iedzīvotājas teiktais: “Es – skolotāja. Vairāk neko citu nezinu”, notika arī pretošanās šim komunistu iecerēm (Barlovskis 1949, 2).

SECINĀJUMI

Situācijas izpēte Rēzeknes apriņķī (1944–1949) papildina un konkretizē historiogrāfijā esošos atzinumus par vispārējās izglītības sovetizāciju LPSR. Rēzeknes apriņķa partijas komitejas arhīva fondā ir liels skaits dokumentu

par vispārējās izglītības īstenošanas dažādiem aspektiem, savukārt Rēzeknes apriņķa izpildkomitejas fondā materiālu par šo tēmu ir daudz mazāk un tikai par materiālā nodrošinājuma jautājumiem. Tas vēlreiz apstiprina faktu, ka galvenā loma izglītības sovietizācijas īstenošanā piederēja Komunistiskajai partijai, bet padomēm piešķirtā vara bija samērā formāla.

Komunistiskais režīms sevi pozicionēja kā LPSR iedzīvotāju interešu aizstāvi, kas gādā par bērnu izglītošanu un nodrošina bezmaksas vispārējo izglītību. Taču pēckara skolu materiālo apstākļu sakārtošanu zināmā mērā kavēja padomju birokrātija. Uzlabojumi Rēzeknes apriņķa skolās notika lēni un pateicoties vietējās sabiedrības iesaistei un represēto pilsoņu mantas piesavināšanai skolu vajadzībām.

Skolēnu sovietizācijas aizsākumi Rēzeknes apriņķī saistīti ar pionieru un komjauniešu organizāciju darbību, militārās apmācības un mičuriniešu pulciņu ieviešanu. Tomēr ideoloģiskajai audzināšanai trūka piemērotas materiālās bāzes un atbilstošu kadru, kuri apzinīgi pildītu uzticētos pienākumus. Par skolēnu pretestību liecina atteikumi stāties pionieru vai komjauniešu organizācijā un kristīgās tradīcijas ievērošana.

Rēzeknes apriņķa partijas komiteja prasīja skolotāju lojalitāti. Tika veiktas kadru tīrīšanas, un, lai panāktu, ka skolā palikušie darbotos kā sovietizācijas aģenti, notika skolotāju ideoloģiskā “pāraudzināšana” un brīvprātīga/piespiedu iesaistīšanās sabiedriski politiskajās aktivitātēs.

SAĪSINĀJUMI

DU MVC – Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centrs

LK(b)P – Latvijas Komunistiskā (boļševiku) partija

LNA-LVA – Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvs

LNA-RZVA – Latvijas Nacionālā arhīva Rēzeknes Zonālais valsts arhīvs

LPSR – Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība

TIN – (Rēzeknes apriņķa Darbaļaužu deputātu padomes) Tautas izglītības nodaļa

VDK – Valsts drošības komiteja

VK(b)P – Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija

IZMANTOTIE AVOTI UN LITERATŪRA

AVOTI

Ar jaunīm spākim pi mōceibom. *Pa Staļina Ceļu*, 01.09.1949., 2.

Barlovskis, J., 1949. Kū losa lauku školōtōjs. *Pa Staļina Ceļu*, 13.02.1949., 2.

- Čerberde, A., 1948. Bezidejiskums un buržuazisku ideologijas ieviešana. *Pa Staļina Ceļu*, 06.02.1948., 2.
- Čerņakovs, P., 1947. Sagatavot šolas jaunajam mācību gadam. *Pa Staļina Ceļu*, 22.06.1947., 2.
- DU MV 142: dzīvesstāstu ierakstija L. Siliņa Madonas raj., Mētrienas pag. 17.01.2004., ieraksts 40 min., latg. val.
- DU MV 145: dzīvesstāstu ierakstija I. Johansone Valmierā 01.04.2004., ieraksts 65 min., latv. val.
- DU MV 621: dzīvesstāstu ierakstija I. Bogdanoviča Krāslavā 11.07.2009., ieraksts 150 min., latv. val., glabājas DU MVC krājumā.
- Eļnis, J., 1949. Kolnazaru šolas jaunie naturalisti. *Pa Staļina Ceļu*, 23.04.1949., 1.
- Kumpāns, M., 1947. Augstoku limeni komjaunotnes dorbam skolās. *Pa Staļina Ceļu*, 20.03.1947., 2.
- Rēzeknes apriņķa darbaļaužu deputātu padomes izpildkomitejas sēdes protokoli [krievu val.], 21.04.1948. (Rīga, turpmāk – LNA-RZVA), 2–1–61.
- Tas pats, 26.06.1949. LNA-RZVA, 2–1–101.
- Rēzeknes apriņķa LK(b)P komitejas biroja sēžu protokoli [krievu val.], 11.08.1944.–30.19.1944. (Rīga, turpmāk: LNA-LVA), PA-124–3–1.
- Tas pats, 02.01.1945.–30.07.1945. LNA-LVA, PA-124–3–8.
- Tas pats, 02.08.1945.–31.12.1945. LNA-LVA, PA-124–3–9.
- Tas pats, 09.01.1946.–05.06.1946. LNA-LVA, PA-124–5–18.
- Tas pats 06.09.1946.–27.12.1946. LNA-LVA, PA-124–5–19.
- Tas pats, 07.01.1947.–22.04.1947. LNA-LVA, PA-124–5–299.
- Tas pats, 12.11.1947.–01.12.1947. LNA-LVA, PA-124–5–301.
- Tas pats, 09.01.1948.–06.04.1948. LNA-LVA, PA-124–6–5.
- Rēzeknes apriņķa LK(b)P komitejas konferenču un plēnumu protokoli [krievu val.], 05.12.1945. LNA-LVA, PA-124–3–7.
- Seļavins, A., 1947. Škola gotova mācību gadam. *Pa Staļina Ceļu*, 28.08.1947., 2.
- Sokolovs, S., 1949. Školānu paleidzeiba. *Pa Staļina Ceļu*, 17.09.1949., 1.
- Tichomirovs, P., 1948. Školāni paleidzā lauksaimniecības kooperatīvajai sabiedrībai. *Pa Staļina Ceļu*, 19.10.1948., 2.
- Trešās Rēzeknes apriņķa partijas konferences protokoli [krievu val.], 10.12.1948. LNA-LVA, PA-124–6–1.
- Vecgailis, A., 1945. *Padomju Latvijas skola I: Izglītības Tautas komisariāta rakstu krājums*. Rīga: Laikrakstu un žurnālu apgādniecība, 01.03.1945., 68–69.

LITERATŪRA

- Bērziņa, I., 1992. Latvijas skola staļinisma represiju dzirnavās. Šneidere, I. (sast.). *Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā: Konferenču materiāli*. Rīga: Zinātne, 99–107.
- Bleiere, D., 2012. Vispārējās izglītības sovietizācija Latvijā: vēsturiskais konteksts, institucionālās vadības sistēma un kadru politika (1944–1964). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 4 (85), 105–137.
- Bleiere, D., 2013a. Vispārējās izglītības sovietizācija Latvijā: padomju cilvēka veidošana mācību procesā (1944–1964). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 1 (86), 103–137.
- Bleiere, D., 2013b. Ņikitas Hruščova izglītības reformas un vispārējās izglītības sovietizācija Latvijā. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 3 (88), 105–136.

- Bleiere, D. et al., 2005. *Latvijas vēsture: 20. gadsimts*. Rīga: Jumava.
- Bleiere, D. et al., 2022. *20. gadsimta Latvijas vēsture. IV: 1944/1945–1964*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Grišule, L., 2024. *Izglītības sovietizācija Rēzeknes apriņķī (1944–1949)*. Bakalaura darbs. Zin. vad. I. Saleniece. Daugavpils Universitāte.
- Pelkaus, E. et al. (red.), 2007. *Aizvestie: 1949. gada 25. marts*. II. Rīga: Latvijas Valsts arhivs.
- Rahi-Tamm, A., Saleniece, I., 2016. Re-education teachers: ways and consequences of Sovietization in Estonia and Latvia (1940–1960) from the biographical perspective. *Journal of Baltic studies*, 47 (4), 451–472.
- Saleniece, I., 2003. Teachers as the Object and Subject of Sovietization in Latvia: Daugavpils (1944–1953). Mertelsmann, O. (ed.). *The sovietization of the Baltic states, 1940–1956*. Tartu: Ajalookirjanduse Sihtasutus Kleio, 197–206.
- Saleniece, I. 2007. Dažu padomju skolu politikas aspektu realizācija Daugavpilī: 1944.–1953. gadā. Šķiņķe, I. (sast.). *Padomju okupācijas režīms Baltijā 1944.–1959. gadā: politika un tās sekas: Starptautiskās konferences referāti, 2002. gada 13.–14. jūnijs. Latvijas vēsturnieku komisijas raksti*, 9. sēj. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 299–310.
- Saleniece, I., Sveins, Dž., 2011. Sovietizācija latgal'skoj molodezhi: sistema obrazovaniya i komsomol (1944–1945). Saleniece, I. (atb. red.). *Vēsture: avoti un cilvēki. XX zinātniskie lasījumi. Vēsture XIV*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 272–284.
- Stapķeviča, Z., 2011. Septiņgadīgās izglītības ieviešana Latgales skolās: vēlamais un esošais (1944–1959). Saleniece, I. (atb. red.). *Vēsture: avoti un cilvēki. XX zinātniskie lasījumi. Vēsture XIV*. Daugavpils: Daugavpils Universitātes Akadēmiskais apgāds "Saule", 284–295.
- Vīksne, R., Kangeris, K. (red.), 1999. *No NKVD līdz KGB: politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs*. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ 1944.–1949. gadā LPSR pastāvēja divu pakāpju vispārīzglītojošo skolu sistēma: 1) pamatizglītība (1.–7. klase, obligāta) un 2) vidusskola (8.–12. klase, līdz 1956. gadam par maksu).
- ² Rēzeknes apriņķī (platība 4253,1 km²) ietilpa Rēzeknes, Varakļānu un Viļānu pilsēta un 20 pagasti. 1947. gadā tika izveidots Viļānu apriņķis, Rēzeknes apriņķa teritoriju samazinot.
- ³ 1944. gadā no 172 Rēzeknes apriņķa skolām 104 bija sākumskolas, 65 septiņgadīgās pamatskolas un 3 vidusskolas. Obligātās septiņgadīgās izglītības ieviešanas vajadzībām un lauksaimniecības kolektivizācijas plānu ietekmē tika palielināts septiņgadīgo skolu skaits, paplašinot vai apvienojot sākumskolas. 1947. gada sākumā no 166 apriņķa skolām 50 bija sākumskolas, 110 – septiņgadīgās skolas un 6 vidusskolas. Pēc 1947. gada administratīvajām izmaiņām Rēzeknes apriņķa skolu skaits bija 118 (LNA-LVA, PA-124–3–1, 80; LNA-LVA, PA-124–6–1, 46).
- ⁴ Mičurinieši – selekcionāri, kas strādā pēc padomju varas atzinību ieguvušā agronoma I. Mičurina (1855–1935) metodēm.
- ⁵ 1945./1946. m. g. LPSR lielākajai daļai skolotāju nebija pedagoģiskās izglītības, bez vidējās izglītības strādāja 11% skolotāju, augstākā izglītība bija 9,9% skolotāju (Bleiere et al. 2022, 401–402).

GENERAL EDUCATION IN RĒZEKNE DISTRICT (1944–1949)

LAIMA GRIŠULE

Bachelor of Humanities in History and Archaeology, student of the master's programme in history at Daugavpils University

E-mail: *laima_grisule@inbox.lv*

ABSTRACT

The general education in the Rēzekne district (1944–1949) was studied in order to supplement and concretise the findings of historiography about the sovietisation of education. The article provides an insight into the arrangement of the material conditions of schools after the Second World War. It reveals that the Soviet declarations about free education contrasted with everyday reality. The author views the mechanisms of ideological subjugation of both students and teachers, dedicating particular attention to the adaptation and resistance strategies of Latvian people in the new conditions.

Keywords: general education, Rēzekne district, sovietisation, district party's committee, district council's executive committee.

SUMMARY

There are several studies on the sovietisation of education in Latvian historiography. This topic should be consistently researched, because the Soviet school is a relatively recent past and the society still retains various myths thereof. The aim of the paper is to concretise the findings of the historiography in Rēzekne district, because it underwent reoccupation the soonest. The study of the archive documents of the Rēzekne District Communist Party Committee and the Rēzekne District Executive Committee confirmed the known fact that the main role in the sovietisation of education was played by the Communist Party, while the Executive Committee's power was quite formal. In the archival fund of the Party Committee, the number of documents on education is greater, and the committee gave instructions on all aspects of school life. The Executive Committee made decisions only about the material basis of schools. The analysis of the sources showed that the Soviet declarations about free general education contrasted with everyday reality – the improvement of material conditions in schools was slow and often hindered by the Soviet bureaucracy. To function, the schools required a lot of support from the local society. The article provides an insight into

the introduction of the law on compulsory 7-year education and the activities of school Pioneer and Komsomol organizations. The author discusses military education and training for the Soviet army, the introduction of Michurinian groups and the involvement of schoolchildren in collective farm work. These are the aspects of the ideological education of schoolchildren that are rarely mentioned in historiography. In order to ensure the teaching staff's complete loyalty to the regime, "cleaning" was carried out, as well as ideological "re-education" of teachers, and voluntary/forced involvement in social and political activities. Cases of resistance to sovietisation have been identified – sometimes teachers carried out the ideological education of students only formally, and tried to eschew public duties outside the school. The students avoided involvement in the Pioneers and Komsomol organization or were only passive members, in several instances continuing to adhere to the Christian faith.